

PETER SPÁČ

České strany a jejich kandidáti

Případ voleb
do Poslanecké sněmovny v roce 2010

International Institute of Political Science
of Masaryk University

Mezinárodní politologický
ústav Masarykovy
univerzity

muni
PRESS

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 51

muni
PRESS

ČESKÉ STRANY A JEJICH KANDIDÁTI

**Případ voleb do Poslanecké sněmovny
v roce 2010**

Peter Spáč

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV

BRNO 2013

Konrad
Adenauer
Stiftung

50 JAHRE ZUSAMMENARBEIT WELTWEIT

Publikace vychází s finanční podporou
Konrad-Adenauer-Stiftung, zastoupení v Praze

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc.

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

PhDr. Alena Mizerová

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. David Povolný

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzoval: PhDr. Jan Outlý, Ph.D.

© 2013 Peter Spáč

© 2013 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6213-9 (brožovaná vazba)

ISBN 978-80-210-7796-6 (online : pdf)

OBSAH

1. ÚVOD.....	13
2. VYMEZENÍ NOMINAČNÍHO PROCESU	17
2.1. Nominační proces jako pojem	17
2.2. Důvody výzkumu nominačních procesů.....	20
2.3. Limity výzkumu	26
3. STAV VÝZKUMU NOMINAČNÍCH PROCESŮ	31
3.1. Bille: namodelování vztahů	35
3.2. Norris a Lovenduski: formální a neformální linie	38
3.3. Blomgren: etapy procesu a role vedení	40
3.4. Hazan a Rahat: model čtyř linií.....	43
3.5. Výzkum nominací v České republice	49
4. VÝZKUMNÝ DESIGN	53
4.1. Výzkumné otázky a okruhy zdrojů	53
4.2. Rámec výzkumu.....	57
4.2.1. Průběh nominačního procesu.....	58
4.2.2. Funkcionální a teritoriální reprezentace.....	64
5. PRÁVNÍ A VOLEBNÍ PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY	77
6. OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA	81
6.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace	81
6.2. Průběh nominačního procesu	86
6.2.1. Navrhování kandidátů	87
6.2.2. Výběr kandidátů.....	90
6.2.3. Stanovení pořadí kandidátů	93
6.2.4. Závěrečné posouzení listin	99

6.3. Decentralizace kandidatury	100
6.3.1. Teritoriální hledisko	100
6.3.2. Funkcionální hledisko.....	105
6.4. Shrnutí.....	108
7. ČESKÁ STRANA SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ.....	111
7.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace.....	111
7.2. Průběh nominačního procesu.....	117
7.2.1. Navrhování kandidátů	118
7.2.2. Výběr kandidátů.....	120
7.2.3. Stanovení pořadí kandidátů	123
7.2.4. Závěrečné posouzení listin	127
7.3. Decentralizace kandidatury.....	129
7.3.1. Teritoriální hledisko	129
7.3.2. Funkcionální hledisko.....	132
7.4. Shrnutí.....	135
8. KŘESŤANSKÁ A DEMOKRATICKÁ UNIE – ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ.....	139
8.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace	139
8.2. Průběh nominačního procesu	145
8.2.1. Navrhování kandidátů	146
8.2.2. Výběr kandidátů.....	148
8.2.3. Stanovení pořadí kandidátů	151
8.2.4. Závěrečné posouzení listin	154
8.3. Decentralizace kandidatury	156
8.3.1. Teritoriální hledisko	156
8.3.2. Funkcionální hledisko.....	160
8.4. Shrnutí.....	163
9. STRANA ZELENÝCH	167
9.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace.....	167
9.2. Průběh nominačního procesu.....	173
9.2.1. Navrhování kandidátů	173
9.2.2. Výběr kandidátů a stanovení jejich pořadí.....	176
9.2.3. Závěrečné posouzení listin	180

9.3. Decentralizace kandidatury	182
9.3.1. Teritoriální hledisko	182
9.3.2. Funkcionální hledisko.....	186
9.4. Shrnutí.....	189
10. KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY.....	191
10.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace.....	191
10.2. Průběh nominačního procesu.....	195
10.2.1. Navrhování kandidátů	196
10.2.2. Výběr kandidátů.....	198
10.2.3. Stanovení pořadí kandidátů	200
10.2.4. Závěrečné posouzení listin	203
10.3. Decentralizace kandidatury	205
10.3.1. Teritoriální hledisko	205
10.3.2. Funkcionální hledisko.....	209
10.4. Shrnutí.....	212
11. TOP 09	215
11.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace.....	215
11.2. Průběh nominačního procesu.....	217
11.3. Decentralizace kandidatury	223
11.3.1. Teritoriální hledisko	223
11.3.2. Funkcionální hledisko.....	226
11.4. Shrnutí.....	229
12. VĚCI VEŘEJNÉ.....	231
12.1. Základní charakteristika a vnitřní organizace	231
12.2. Průběh nominačního procesu	237
12.2.1. Navrhování kandidátů	237
12.2.2. Výběr kandidátů a stanovení jejich pořadí.....	239
12.2.3. Závěrečné posouzení listin	244
12.3. Decentralizace kandidatury	246
12.3.1. Teritoriální hledisko	246
12.3.2. Funkcionální hledisko.....	249
12.4. Shrnutí.....	252

13. ZÁVĚR.....	255
13.1. Průběh nominací v českých stranách	255
13.2. Obsah kandidátních listin	262
13.3. Český nominační systém?.....	266
13.4. Formální podoba a reálný průběh nominací	268
13.5. Podněty k úvaze.....	270
14. POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE.....	275
15. PŘÍLOHY	287
15.1. Seznam rozhovorů s představiteli stran	287
15.2. Sada otázek pro rozhovor elektronickou formou	288
16. JMENNÝ REJSTŘÍK.....	291
17. EXECUTIVE SUMMARY	295

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ

Tabulky

Tabulka 1. Teoretické schéma P. Norris a J. Lovenduski s příklady	39
Tabulka 2. Teoretický rámec M. Blomgrena na vybraných stranách z jeho výzkumu	41
Tabulka 3. Rozdělení krajských listin do částí pro sledování zastoupení žen	68
Tabulka 4. Ověřování teritoriální decentralizace kandidatury pomocí rozdělení listiny	71
Tabulka 5. Modelové zobrazení proměnných pro index ukončení rotace.....	73
Tabulka 6. Počet subnárodních složek ODS.....	84
Tabulky 7 a 8. Reprezentace okresů na listinách ODS	102
Tabulka 9. Kandidátní listina ODS v Jihočeském kraji ve volbách 2010	104
Tabulka 10. Zastoupení žen na listinách ODS	106
Tabulka 11. Index reprezentace žen za ODS	107
Tabulka 12. Počet subnárodních složek ČSSD.....	113
Tabulky 13 a 14. Reprezentace okresů na listinách ČSSD	130
Tabulka 15. Zastoupení žen na listinách ČSSD	133
Tabulka 16. Index reprezentace žen za ČSSD	134
Tabulka 17. Počet subnárodních složek KDU-ČSL.....	141
Tabulky 18 a 19. Reprezentace okresů na listinách KDU-ČSL	158
Tabulka 20. Zastoupení žen na listinách KDU-ČSL	161
Tabulka 21. Index reprezentace žen za KDU-ČSL	162
Tabulka 22. Počet subnárodních složek SZ	169
Tabulky 23 a 24. Reprezentace okresů na listinách SZ	184
Tabulka 25. Zastoupení žen na listinách SZ.....	187
Tabulka 26. Index reprezentace žen za SZ.....	188
Tabulka 27. Počet subnárodních složek KSČM	193

Tabulky 28 a 29. Reprezentace okresů na listinách KSČM.....	207
Tabulka 30. Zastoupení žen na listinách KSČM.....	210
Tabulka 31. Index reprezentace žen za KSČM.....	211
Tabulky 32 a 33. Reprezentace okresů na listinách TOP 09	225
Tabulka 34. Zastoupení žen na listinách TOP 09	227
Tabulka 35. Index reprezentace žen za TOP 09	228
Tabulka 36. Počet subnárodních složek VV	234
Tabulky 37 a 38. Reprezentace okresů na listinách VV.....	248
Tabulka 39. Zastoupení žen na listinách VV	250
Tabulka 40. Index reprezentace žen za VV	251
Tabulka 41. Údaje o zastoupení okresů ve všech stranách	263
Tabulka 42. Údaje o zastoupení žen ve všech stranách	264

Grafy

Graf 1. Zobrazení os otevřenosti rozhodovacích orgánů a decentralizace procesu s modelovými příklady	62
Graf 2. Organizační struktura ODS	86
Graf 3. Navrhování kandidátů v ODS	89
Graf 4. Výběr kandidátů v ODS	93
Graf 5. Stanovení pořadí kandidátů v ODS.....	98
Graf 6. Závěrečné posouzení listin v ODS.....	100
Graf 7. Průběh nominačního procesu v ODS	109
Graf 8. Organizační struktura ČSSD.....	117
Graf 9. Navrhování kandidátů v ČSSD	120
Graf 10. Výběr kandidátů v ČSSD.....	123
Graf 11. Stanovení pořadí kandidátů v ČSSD	126
Graf 12. Závěrečné posouzení listin v ČSSD	129
Graf 13. Průběh nominačního procesu v ČSSD.....	136
Graf 14. Organizační struktura KDU-ČSL	145
Graf 15. Navrhování kandidátů v KDU-ČSL	147
Graf 16. Výběr kandidátů v KDU-ČSL	150
Graf 17. Stanovení pořadí kandidátů v KDU-ČSL.....	153
Graf 18. Závěrečné posouzení listin v KDU-ČSL.....	156
Graf 19. Průběh nominačního procesu v KDU-ČSL	164
Graf 20. Organizační struktura SZ.....	172

Graf 21. Navrhování kandidátů v SZ.....	176
Graf 22. Výběr a stanovení pořadí kandidátů v SZ.....	179
Graf 23. Závěrečné posouzení listin v SZ.....	181
Graf 24. Průběh nominačního procesu v SZ.....	190
Graf 25. Organizační struktura KSČM.....	195
Graf 26. Navrhování kandidátů v KSČM.....	197
Graf 27. Výběr kandidátů v KSČM.....	200
Graf 28. Stanovení pořadí kandidátů v KSČM.....	203
Graf 29. Závěrečné posouzení listin v KSČM.....	205
Graf 30. Průběh nominačního procesu v KSČM.....	213
Graf 31. Organizační struktura TOP 09.....	219
Graf 32. Průběh nominačního procesu v TOP 09 (a).....	222
Graf 33. Průběh nominačního procesu v TOP 09 (b).....	229
Graf 34. Organizační struktura VV.....	236
Graf 35. Navrhování kandidátů ve VV.....	239
Graf 36. Výběr a stanovení pořadí kandidátů ve VV.....	243
Graf 37. Závěrečné posouzení listin ve VV.....	246
Graf 38. Průběh nominačního procesu ve VV.....	253
Graf 39. Těžiště etapy navrhování kandidátů ve všech stranách ...	256
Graf 40. Těžiště etapy výběru kandidátů ve všech stranách	257
Graf 41. Těžiště etapy stanovení pořadí kandidátů ve všech stranách.....	259
Graf 42. Těžiště etapy závěrečného posouzení listin ve všech stranách.....	260

Obrázky

Obrázek 1. Osa otevřenosti kandidatury podle Hazana a Rahata....	44
Obrázek 2. Osa otevřenosti rozhodovacího orgánu podle Hazana a Rahata.....	45
Obrázek 3. Bodová stupnice rozhodovacích orgánů podle Hazana a Rahata.....	46

1. ÚVOD

Ústřední prvek všech demokratických politických systémů představují volby. Tradičně se na ně dá nahlížet jako na institut umožňující obnovu legitimacy volených představitelů a současně vyjádření preferencí obyvatelstva o budoucím vývoji země nebo jiného územního celku. Jejich konkrétní provedení je svěřeno volebním systémům, které lze definovat jako způsob převodu vůle voličů do finální podoby voleného orgánu (Šedo 2004: 11). Toto pojmenování zdánlivě upírá pozornost spíše na „technickou“ dělbu mandátů mezi zúčastněné politické strany, ale není možné opomíjet ani skutečnost, že volby mají i významnou personální stránku. Jejich náplní je vždy i výběr konkrétních osob do volených funkcí, což z nich dělá neoddelitelnou součást širšího procesu označovaného jako politický nábor.¹

Volby jsou tak v tomto pojetí současně vyústěním určitého organizačního procesu, který jim časově předchází. Vedle tvorby programu, přípravy kampaně a zajištění jejího financování je neoddelitelnou součástí předvolebního období i rozhodování o výběru kandidátů, přičemž právě poslední zmíněný prvek je ústředním předmětem této knihy. Její konkrétní náplní bude soustředění se na nominační procesy v České republice, což je však potřebné ohraničit. Toto omezení je nevyhnutelné, protože po realizaci reformy veřejné správy a vstupu do Evropské unie je v českých podmínkách možné rozlišit celkem šest typů voleb, včetně nově zavedených prezidentských voleb. Publikace se tak bude věnovat výhradně volbám do Poslanecké sněmovny, a to z důvodu jejich klíčového významu pro chod země. Z časového hlediska půjde o doposud poslední sněmovní volby v roce 2010, k čemuž přispívá i to, že nominace do nich nejsou v odborném prostředí zatím zpracovány. Poslední redukce se týká zkoumaných aktérů. Vzhledem k výrazným rozdílům v pozici a roli jednotlivých stran se pozornost textu omezí pouze na jejich úžeji vymezenou skupinu. Zahrnuty tak

¹ V zahraniční literatuře se pro tento pojem využívá typicky označení *political recruitment*. Srov. např. Norris a Lovenduski 1995.

budou ty politické subjekty, které do uvedených voleb vstupovaly jako parlamentní, případně tento status na základě jejich výsledků získaly, což v souhrnu naplňuje sedm formací.²

K samotnému sestavení kandidátních listin před volbami v roce 2010 je potřebná vstupní poznámka. V roce 2009 se původně měly konat předčasné volby, což však zvrátilo rozhodnutí Ústavního soudu. Tento vývoj zasáhl i samotné nominační procesy, protože ty v jednotlivých stranách před plánovanými volbami v roce 2009 v plné míře proběhly. Na nález Ústavního soudu jednotlivé politické subjekty reagovaly různě. Většina, jmenovitě ODS, ČSSD, KSČM a TOP 09, se rozhodla už utvořené listiny ponechat a v nezměněné podobě je využít i pro volby v regulárním termínu.³ Opačný postup zvolily VV, které na jaře 2010 uskutečnily samostatné nominace. Nakonec určitou kompromisní variantu využili zelení a lidovci, kteří sice listiny určené pro neuskutečněné volby v roce 2009 zachovali, ale obě strany otevřely prostor pro jejich úpravy (viz kap. pojednávající o KDU-ČSL a SZ).

Základním cílem této knihy tak je provést pilotní analýzu výběru kandidátů v českých politických stranách v souladu s výše naznačenou konkretizací. Dílčím záměrem je však i přispění do nadále probíhající a dodnes neuzavřené teoretické debaty v rámci politologie o možnostech uchopení nominačních procesů jako takových. Práce tak sice bude navazovat na doposud utvořenou metodologii, ne však pouze za účelem její aplikace na český případ v nezměněné podobě, ale i se snahou o její modifikaci a rozšíření.

Důležitým bodem tohoto úvodu je krátké načrtnutí struktury celého textu. Jeho jádro se dělí do tří částí. První z nich přibližuje samotný pojem nominačních procesů. Postupně je v ní uvedeno jeho nahlížení v rámci politologie, charakter jeho dosavadního výzkumu a též jeho

² Jmenovitě jsou to Občanská demokratická strana (ODS), Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL), Strana zelených (SZ) a dvě strany, které do Sněmovny vstoupily po volbách 2010, tedy TOP 09 a Věci veřejné (VV). Kritériem pro zahrnutí mezi „parlamentní“ subjekty tak pro účely tohoto textu je reprezentace v Poslanecké sněmovně, a ne v Senátu.

³ Některé změny ve složení listin přirozeně proběhly i u těchto stran, a to typicky v případě, pokud se konkrétní kandidáti vzdali své účasti na volbách.

možné limity. Další část se věnuje metodologické stránce, přičemž vedle formulování výzkumných otázek a uvedení okruhů zdrojů je její součástí i detailní popis rámce pro uchopení procesu výběru kandidátů. Tyto prvky bývají tradičně řazeny už v úvodu, ale k jejich umístění v rámci samostatné kapitoly bylo přistoupeno s ohledem na to, že teoretické uchopení práce pro ně představuje významný podklad a odůvodňuje i jejich relevanci. Poslední, třetí část se už přímo soustřeďuje na ústřední předmět celého výzkumu a postupně analyzuje jednotlivé české strany, resp. jejich vnitrostranické nominace. Po těchto kapitolách následuje konečné zhodnocení konkrétních zjištění a závěrečné poznámky.

Finální část tohoto úvodu bych rád věnoval poděkování. Protože tento text představuje moji disertační práci, můj dík patří na prvním místě Lubomíru Kopečkovi, který byl mým školitelem; k tématu nominací mě přivedl především on. Dále chci poděkovat kolegům z katedry za jejich tipy, rady či dobře míněnou kritiku. Díky patří též mým blízkým, Lence, rodičům, Kristíně a Mariánovi, a též mým přátelům a známým, minimálně za trpělivost občas si vyslechnout mé stížnosti, kolik psaní mám ještě před sebou a že je nemožné to stihnout v horizontu několika let. Speciálně chci poděkovat všem těm, kteří byli ochotní se mnou udělat rozhovor na téma nominací v jejich vlastních politických stranách nebo mi k tomuto tématu poskytli různé materiály. Velmi si této ochoty cením.

PETER SPÁČ

2. VYMEZENÍ NOMINAČNÍHO PROCESU

2.1. Nominační proces jako pojem

V úvodu zmíněný politický nábor představuje určitý postup osob z nižších příček do vyšších politických pozic, z čehož je zřejmé, že jeho začátek není spojený s volbami, ale už s vnitrostranickými postupy, které jim předcházejí. Dvojice Norris a Lovenduski (1995: 15–16) politický, resp. legislativní nábor vyjadřuje jako určitý filtr, který postupně snižuje počet osob, jež v něm vystupují. Při zjednodušení jejich schématu první a nejpočetnější skupinu představují aspiranti na volené funkce. Z nich politické strany vyberou menší skupinu kandidátů a v případě volebního úspěchu se část z nich stane držitelem mandátu.⁴ Nominační procesy, které jsou předmětem této práce, tak představují první početní redukci zúčastněných osob, na rozdíl od voleb, které následují až v dalším stupni výběru.

Určení kandidátů má přitom dopady i na samotné politické formace, které ho realizují. Jeho prostřednictvím strany utvářejí svůj veřejný profil, protože to, jaké osoby vysílají do voleb, je před voliči definuje nejen po ideové, ale i po geografické či demografické stránce. Samotná schopnost zahrnutí kandidátů z co možná největšího počtu obcí či územních celků či umístění příslušníků národnostních nebo náboženských menšin tak může značně upravit image strany a ovlivnit její volební šance (Katz 2001: 278). V souladu s tím vystupuje i dvojice izraelských politologů Hazan a Rahat (2006: 368), která nad rámec uvedeného tvrdí, že kompozice a výběr kandidátů vypovídají o rysech politické strany víc než její vnitřní organizace, či dokonce její program.

Vícero autorů při vymezení nominačního procesu mimo jeho vlastních výstupů věnuje pozornost i motivům politických stran, protože ty podle nich nejsou zaměřené pouze na výběr optimálních kandidátů

⁴ V této souvislosti abstrahujeme od možnosti účasti nezávislých kandidátů, kteří v případě samostatné kandidatury z logiky věci vnitrostranickými nominacemi neprocházejí.

a tím na zlepšení svého obrazu a svých volebních vyhlídek. Pennings a Hazan (2001: 268) v této souvislosti hovoří o „dvojitě roli“ stran, neboť ty působí jako prvek umožňující voličům vybrat si své zástupce, ale současně je jejich snahou monitorovat, kdo bude zvolen. Politické subjekty tak při výběru kandidátů nepředstavují neutrální, ale zasahující aktéry uplatňující vlastní zájmy. Ještě názorněji dané téma rozvíjí Blomgren (1999: 2), podle kterého strany nominační proces využívají mimo určení kandidátů i jako nástroj pro upevnění své vnitřní homogenity. S těmito náhledy je přitom možné se z větší míry ztotožnit, protože pro politické subjekty není podstatný pouze samotný volební výsledek, ale i schopnost jeho přetavení v následném volebním období, což by nízká loajalita jeho představitelů mohla narušovat.

Určení nominačního procesu je možné i z institucionálního hlediska, které spojuje dva pohledy. První vnímá výběr kandidátů jako mechanismus, který odlišuje strany od všech ostatních politických organizací (Field a Siavelis 2008: 620). Tento stav je v hlavní míře daný rozdílnými zájmy a postupy jiných typů subjektů,⁵ ale je nutné připustit, že k němu značně přispívá i existující legislativa v mnohých státech, která účast na volbách, resp. některých z nich, limituje výhradně na politické strany. Druhý náhled zachází ještě dál a tvrdí, že pokud politická strana není schopná uskutečňovat nominace, přestává být politickou stranou (Schattschneider, cit. podle Hazan a Rahat 2010: 8). V jeho pojetí tak nominační proces nevystupuje pouze jako rozlišovací, ale přímo definiční prvek politických stran.

Co je pro vnímání výběru kandidátů podstatné, je skutečnost, že tento proces nepůsobí izolovaně, ale nachází se ve vzájemných vztazích s jinými prvky. Tuto oblast vhodným způsobem objasňuje už zmíněná Pippa Norris (1997: 1–14), která při analýze legislativního náboru uvádí čtyři roviny výzkumu. První představuje úroveň politického systému, a to hlavně platná legislativa, stranický či volební systém v zemi. Druhou je samotný nominační proces, zahrnující pravidla výběru kandidátů a stupeň vnitrostranické demokracie. Posled-

⁵ Jako typický příklad je možné zmínit zájmové skupiny. I když ve vícero rysech připomínají politické strany, jejich základním rozlišovacím znakem je absence vlastní účasti ve volbách (a tím i nerealizování nominačního procesu), neboť pro prosazení svých zájmů využívají odlišné mocenské kanály. Více viz Fiala a Mareš 2004: 232–235.